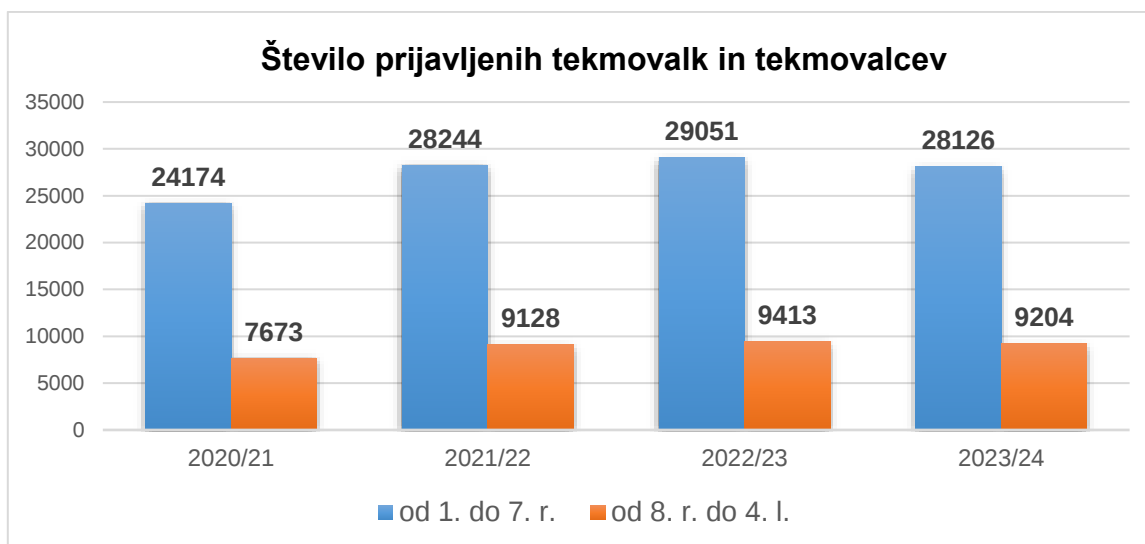

SKUPNA IZHODIŠČA IN GLAVNI Poudarki PRIPRAVE NA TEKMOVANJE S PODROČJA SLOVENŠČINE ZA CANKARJEVO PRIZNANJE 2024/2025

Spoštovane kolegice in cenjeni kolegi, mentorice in mentorji,

naše skupno *Tekmovanje s področja slovenščine za Cankarjevo priznanje*, ki ga skrajšano poimenujemo kar *Cankarjevo tekmovanje*, praviloma beleži rast števila tekmovalcev. Tudi v času zaprtja šol bistvenega padca števila prijavljenih tekmovalcev ni bilo: v šolskem letu 2020/2021 je tekmovalo nekoliko manj tekmovalcev (21.375) kot v prejšnjem (27.776), kar ni bilo povezano le s šolanjem na daljavo, ampak tudi z nejasnostmi v zvezi s tem, ali bodo tekmovanja sploh izvedena. Kljub temu padec ni bil zaskrbljujoč, tudi ne v prvi tekmovalni skupini (*Mehurčki*), kjer se je na tekmovanje prijavilo 10.471 učenk in učencev (v šolskem letu 2018/2019 pa 16.447). Dinamiko števila prijavljenih na tekmovanje prikazuje spodnji graf.

Podatki kažejo na izrazit dvig števila prijavljenih neposredno po »pandemičnih« časih, hkrati pa govorijo o novi strukturi tekmovalnih skupin. V prejšnjih letih so se tekmovalne skupine delile na dva temeljna skopa: (1) *Mehurčki* so zajeli učence prvega vzgojno-izobraževalnega obdobja, (2) *Cankarjevo tekmovanje* pa vse ostale učence in dijake. Nov pravilnik je določil drugačno strukturo tekmovalnih skupin; te se po njem razvrščajo v dva sklopa, in sicer: (1) interesno (od 1. do 7. razred osnovne šole) in (2) selekcijsko (8., 9. razred in vse poosnovnošolsko izobraževanje) tekmovanje s področja slovenščine za Cankarjevo priznanje. Razlika v poimenovanju obeh temeljnih sklopov izraža razliko v zasnovi in pripravi tekmovalcev: interesno tekmovanje ima namen predvsem motivirati mlajše bralce za poglobljeno branje, v višjih tekmovalnih skupinah tudi kritično branje in pisanje o prebranem, selekcijsko tekmovanje pa je namenjeno najboljšim bralcem ob koncu osnovne šole in kasneje, s katerim lahko pridobijo bronasto, srebrno ali zlato Cankarjevo

priznanje. Niti interesno niti selekcijsko tekmovanje nista namenjena vsem mladim bralcem, ampak sta v prvi vrsti **oblika spodbujanja razvijanja višjih ravni bralne in pisne zmožnosti** – osredotočeni sta na tiste posameznike, ki so zmožnejši oz. nadarjeni za zahtevno branje (na ravni izbire besedil in bralnih nalog, povezanih z njimi) ter za kakovostno, poglobljeno pisanje o prebranem.

Izvedba *Cankarjevega tekmovanja* na daljavo, predvsem spletni pogovor mentoric in mentorjev s članicami in člani državne tekmovalne komisije o ocenjevalnih merilih in predvidenih dosežkih, ter ocenjevanje spisov na strežniku so prinesli izkušnje, ki so temelj dela v preteklem šolskem letu in bodo veljale v prihodnje. Strniti jih je mogoče v naslednje korake:

- **šolska stopnja:** interesno in selekcijsko tekmovanje ter vrednotenje potekajo v živo (na šoli); teme, naloge in datume razpisuje oz. tekmovanje usmerja državna tekmovalna komisija; na šoli potek organizira in izpelje šolska tekmovalna komisija (slednje poskrbijo tudi za morebitne pritožbe);
- **regijska stopnja:** tekmovanje poteka v živo na 17 lokacijah; e-vrednotenje traja 3 dni; tekmovanje – od sestave nalog in meril za vrednotenje – vodi državna tekmovalna komisija, organizirajo in izpeljejo pa ga regijske tekmovalne komisije (slednje poskrbijo tudi za morebitne pritožbe);
- **državna stopnja:** tekmovanje poteka v živo na 4 lokacijah (med tednom); po novem bo e-vrednotenje trajalo 3 dni; tekmovanje – od sestave nalog in meril za vrednotenje – vodi državna tekmovalna komisija s pomočjo organizatorjev na lokacijah.

Tovrstni način organizacije tekmovanja prinaša prednosti, saj se mentoricam in mentorjem, ki so hkrati ocenjevalci pisnih izdelkov, ni treba več sestajati na lokacijah, na katerih se izvedeta regijska in državna stopnja. Poleg tega državna tekmovalna komisija pripravi moderacijo in razlago meril za vrednotenje, kar brez dvoma povratno vpliva na kakovost priprave na tekmovanje.

Cankarjevo tekmovanje uokvirja krovna tema – ta je lahko povezana s književno zvrstjo (npr. poezija za vse tekmovalne skupine), temo (npr. izkušnja drugačnosti, tujosti), notranjim slogom (npr. humor), neredko smo jo povezali z obeleževanjem pomembnih dogodkov, npr. plebiscita in samostojnosti Slovenije v šolskem letu 2020/2021 (*Slovenija – vse najboljše*).

V letu 2025 bosta Nova Gorica in Gorica čezmejna evropska prestolnica kulture (uradno imenovanje je bilo 18. decembra 2020), zato je prav, da se na ta pomemben dogodek odzovemo tudi s *Cankarjevim tekmovanjem*. (Ne prvič – spomladi 2009 je Maribor postal *Evropska prestolnica kulture 2012*, zato smo v šolskem letu 2011/2012 izoblikovali krovno temo *Pisave prestolnice kulture*, izbrali pa avtorje z območja, ki ga je pokrivala skupaj s partnerskimi mesti.)

Tema Cankarjevega tekmovanja v šolskem letu 2024/2025 je

Sreča(nja) v prostoru in času.

Z njo se navezujemo na prepletanje sodobnega časa in izročila ter odpiramo vprašanja človekove sreče na ozadju preizkušenj, ki jih ponujata zgodovina in sodobnost. Poudarke letošnjega

tekmovanja je torej mogoče strniti v naslednje ključne besede: **BRALNI DOGODEK – RADOST VPRAŠANJ, NE UČENJE ODGOVOROV**

Naj uvodoma nakažem nekaj možnosti za raziskovanje in aktualizacijo besedil. Naj bodo te misli najprej in predvsem vprašanja, nikakor ne odgovori, še manj navodila ali celo predpisi za razumevanje in vrednotenje prebranega. Podrobnejša priporočila skupaj z dodatno literaturo bodo pripravile posamezne podkomisije.

- **Prvi razred: Ela Peroci: *Moj dežnik je lahko balon*.**

Kratka fantastična pripoved Ele Peroci izhaja iz otrokovega prekrška (Jelka izgubi novo žogo), zaradi katerega se preseli v domišljjsko oz. pravljичno deželo Klobučarijo, od koder prinese darila za tiste, ki so zaradi prekrška jezni nanjo – in s tem »se odkupi«. Toda:

Ali je tako razumevanje temeljne teme zares zadovoljivo? Ali pripoved ne prikazuje tudi Jelkine želje, da bi se igrala z vrstniki, s katerimi se v stvarnem svetu ne sme? Kaj vse lahko pomeni rumeni dežnik? Je čudodelni pravljичni predmet ali simbol neizmerne otroške domišljije, ustvarjalnosti in nenazadnje poguma? Bomo z najmlajšimi tekmovalkami in tekmovalci razmišljali, kaj bi bil njihov čarobni predmet? Dežnik ali kar koli drugega? Kam bi jih njihov predmet ponesel? Kako bi se imenovala pravljичna dežela in kaj bi raslo v njej? Čudežne knjige, igrače, televizije?

Med branjem skušajmo čim podrobnejše opazovati ilustracije – slikanica zahteva posebno, sestavljeno oz. multimodalno pismenost – besede namreč pripovedujejo le del zgodbe. Kako gledajo odrasli, ko se Jelka igra z rdečo žogo? Kje je grad, Mestna hiša (oz. Magistrat, Rotovž) in Nebotičnik, ki jih vidi Jelka med svojim poletom v Tivoli, ki je Klobučarija? Kdo nosi klobuke, ki jih Jelka vidi v Klobučariji? Bomo pojasnili nekatere redke besede, npr. tramvaj, Vsevid ipd.? Bomo kot Jelka leteli nad svojim krajem? Kje bi bila Klobučarija, če bi Jelka letela nad Novim mestom, Mariborom, Koprom, Kranjem, Mursko Soboto, Novo Gorico? Seveda se lahko zanimivosti in čudežna dežela skrivajo tudi v najmanjši vasi na Slovenskem. Bomo izdelali svojo slikanico *Moj dežnik je lahko balon*?

- **Drugi in tretji razred: Bina Štampe Žmavc: *Bajka o svetlobi*.**

Bajka o svetlobi z ugankami pojasnjuje nekatere pojme, kot so npr. ognjišče, čelešnik, kresnice, hkrati pa v sodobni čas vnaša pravljичna bitja svetlobe in teme, ki se spopadejo za nadvlado. Lahko jo razumemo kot fantastično pripoved, v kateri pisateljica Svetko, ki ne more napisati pravljice, obiščejo tri pravljичna bitja in ji pripovedujejo zgodbo o Lučkovem, o spopadu med svetlobo in temo, a tudi o otroškem pogumu in hudobijo teme, ki zajame sodobni svet. Besedilo je, kot je značilno za vsa mladinska besedila Bine Štampe Žmavc, sporočilno kompleksno in zahteva temeljit pogovor o marsikateri besedilni prvini, predvsem o jeziku in temi. Kako pomembna so imena oseb? Zakaj se pisateljica imenuje Svetka in mesto Lučkovo? Kdo so vila Lučka, vilinski čarovnik Sij in ptič Plamenec? Kaj je temeljno sporočilo pripovedi? Je to izguba izročila, saj v mestu Lučkovo ob sodobnih izumih in s preveč svetlobe pozabijo na starodavna svetila? Bomo torej mladim bralcem povedali, kaj so oljenka, petrolejka, laterna? Se bomo z njimi pogovarjali o tem, kako

so nekdanj preživljali zimske večere brez elektrike in zaslonov? Bomo razmišljali, kaj bi lahko bila »*zmeraj temnejša senca pozabe*«?

Težavo, ki pesti Lučkovo, rešita pogumna otroka, Okec in Lucija, ki spoznata lučkarja Florjana in ptiča Plamenca. Izvesta tudi, kaj je vzrok, da je Lučkovo v temi. Toda zakaj so teminci v njem zamenjali – vilince svetlince? Ali je mogoče, da se svetloba/lučka skriva tudi v človeku? Je ta svetloba otroški pogum, s katerim se Okec in Lucija upreta temincem, – kljub temu da njihove podobe in besede delujejo nadvse strašljivo? Kaj je avra in kaj so gregorčki? Bomo skušali uganiti rešitve ugank, preden nam jih razkrije pripoved? Bomo podrobno opazovali ilustracije in se spraševali, kako učinkujejo na nas?

- **Četrti in peti razred: Sebastijan Pregelj: *Zmaj nad mestom*.**

Pregljeva imenitna realistična pripoved z zgodovinsko snovjo, ki jo osvetljuje spremno poglavje (*Dodatek*), je vznemirljivo branje, saj zgodbeni zasnova sledi vzorcu pustolovske pripovedi: težava – njeno reševanje – razplet. Vse spremljajo presenetljivi zgodbeni preobrati in gradnja napetosti. Vsekakor je v tem pogledu zanimiv osrednji junak zgodbe, pripovedovalec Marin, oproda Janeza Vajkarda Valvasorja. Kako se mladenič sooča s preizkušnjami, ki mu jih namenja nenavadno okolje, starodavna Ljubljana, v kateri se znajde? Knjiga *Zmaj nad mestom* je veliko več kot »le« mladinska pustolovka, ki ponuja užitek potopitve v napeto zgodbo in poistovetenje z osrednjo književno osebo, ki razreši vse težave. Bralec se bo v njej srečal z vrsto nenavadnih prizorov, ki jih v sodobnem času ni več mogoče videti: s starodavno zdravniško obleko, z iskanjem kamna modrosti, mrtvim zmajevim mladičem in zgodbo o zmaju nad mestom. Bomo torej v skupnem pogovoru raziskovali zgodovinsko ozadje, ki ga tovrstna motivika nakazuje? Brez dvoma so nekateri motivi oz. deli pripovedi strašljivi, zlasti kaznovanje goljufivega peka ter omenjanje rablja, ječe in mučenja (razbeljene igle, morišče, norčeva hišica, sramotilni steber in oslovski klop). Toda: Ali ni tudi to del zgodovine tega prostora? So lahko te podobe podlaga za razmislek o (nasilnem in strašljivem) svetu, v katerem živi sodobni mladi bralec? In nenazadnje: Kako danes razumeti naslov poglavja *Svet potrebuje radovedne in pogumne ljudi*? Ga je mogoče povezati s »prepovedanimi knjigami«, o katerih je veliko govora v pripovedi, ali tudi s sodobnim človekom, ki hoče svet kritično vrednotiti in spreminjati?

- **Šesti in sedmi razred: Bogdan Novak: *Grajski strah*.**

Pustolovska pripoved najprej omogoča užitek zatopljenosti v zgodbo, v kateri je osrednji »junak« kolektiv, taborniški odred Rožnik, ki na poti na počitnice in v Prekmurju doživlja zabavne ter manj zabavne dogodivščine (reševanje »uganke«). Knjigo bi lahko primerjali z znano pustolovsko serijo *Pet prijateljev* E. Blyton, od katere se Novakova pripoved bistveno razlikuje. Že na začetku bralca presenetijo nekatere nenavadne besede – tvorjenke, narečne, slengovski, nižje pogovorni in starinski izrazi. Bomo torej med branjem iskali slogovno zaznamovane besede, jih razložili in vrednotili njihovo prepričljivost? Je res, da najstniška govorica prehitro »odraste«? Ali tudi sodobni najstniki govorijo tako kot taborniški odred?

Brez dvoma je pomembna plast pripovedi zgodovina Prekmurja, ki jo dekletom in fantom razlaga Laci. Bomo med podrobnim branjem spoznali še kako prekmursko

zanimivost? Si ogledali Plečnikovo cerkev v Bogojini? Bomo ob pripovedki o ognjenem konju »povedali« kakšno pripovedko iz domačega kraja? Bomo raziskali, kdo je bil Viljem Tkalec in od kod je poved »*Sejem bil je živ.*«? Nenazadnje Novakova knjiga zastavlja bistveno vprašanje o vrednotah, ki povezuje skupino mladih tabornic in tabornikov. Je to želja po pustolovščinah ali želja po čim bolj neobičajnem preživljanju počitnic, daleč od plaž, zabav in potovanja na drugi konec sveta? So morda temeljne vrednote sodelovanje, tovarištvo, skrb za drugega? Morda celo domoljubje? Se zato vrli najstniki odrečejo denarju? Kaj nam pomeni kulturna dediščina – tudi v kontekstu *Evropske prestolnice kulture*? Bomo torej iz Prekmurja odpotovali na (virtualni) obisk Gorice in Nove Gorice?

- **Osmi in deveti razred: Špela Frlic: *Bleščivka*.**

Fantastična pripoved *Bleščivka* se dogaja v dveh svetovih: prvi je realističen, je sodobno mesto, drugega, fantastičnega, predvsem pa presenetljivo drugačnega od stvarnega sveta, ustvarjajo predvsem nenavadni, neverjetni liki in podobe, npr. gospa Silva, ki je »neke vrste čarovnica« (str. 24), (skorajda) govoreči krokodil, fluorescentni kakci, Megleni kralj ... Kako se torej tke preplet fantazije in resničnosti od Silvinega obiska, ki povzroči nemalo začudenja med prebivalci Bleščivke, raziskovanja kakcev, ki jih ni mogoče pojasniti z naravoslovnimi prijemi, saj razum ni edina pot do resnice sveta, vse do končne zmage nad Meglenim kraljem? Kdo je v resnici osrednja oseba pripovedi? Silva ali morda Tomo? Kdo je Megleni kralj? S čim se hrani v pripovedi (»*On je v svoj trebuh ujel vse ptiče. /.../ Hrani pa se z vašim strahom.*« /str. 187/) in v sodobnem svetu? So glasba (umetnost), otroška radovednost, sodelovanje in pogum možnost zmage nad mračnjaškim kraljem tudi dandanes? Je pripoved mogoče razumeti kot kritiko odnosa sodobnega človeka do narave?

Vsekakor je med skupnim poglobljenim branjem tega sporočilno kompleksnega besedila smiselno opazovati ne le, *kaj* nam sporoča, ampak tudi *kako*. Osredotočimo se torej na jezik pripovedi, predvsem na metaforiko, inovativno rabo besed, npr. na vonjave, ki so označene »*kot lovke skrivnostne hobotnice*« in zaradi katerih »*so jim želodci izdajalsko zarohneli*« (str. 66). Poglobljeno večkratno branje zahtevajo prvine zgodbe, oseb in njihove karakterizacije, posebno razpoloženje (na meji med strašljivostjo in poetičnostjo) ter jezikovne prvine. Je to ena od čarovnij, »*ki najbolje uspevajo v tišini, hrupa ne marajo*« (str. 32)? Bomo razmislili o eni od najbolj ključnih povedi: »*Zgodb ne moreš kar izgubiti.*« (str. 21)? Jih sodobni človek izgublja? Kje vse jih lahko znova najde?

Bleščivka je izrazito medbesedilna. Če prezremo starki Tarbulo in Afro, ki sta sicer pomembni stranski osebi v Grumovem *Dogodku v mestu Gogi*, a delo za to tekmovalno skupino recepcijsko ni najbolj relevantno, bržkone ni mogoče mimo avtoričine navezave na knjigo ptic. Bomo torej ob *Bleščivki* spoznavali tudi *Zborovanje ptic*?

- **Prvi in drugi letnik – gimnazijski program in srednji strokovni program: Mateja Gomboc: Gorica, Iztok Mlakar: izbor šansonov (Štorije in baldorije, Balade in štroncade, CD, album).**

Odličen roman Mateje Gomboc *Gorica* zajema iz zgodovinske snovi, tj. iz dogodkov, povezanih z drugo svetovno vojno in njenimi posledicami za Slovence (izguba Gorice in gradnja Nove Gorice), a v svoj doživljajsko-vrednotenjski objektiv zajame pripadnike drugih narodov, ki živijo na tem delu Primorske. Na snov nakazuje že prvo poglavje romana (*Šivilja spomina, Mateja*), ki spregovori o dogajalnem prostoru. Roman se nato razvije v mozaično pripoved, ki jo tkejo različne pripovedovalke. Morebitno dokumentarnost z zgodovinsko snovjo določene romaneskne pripovedi nadomesti osebna izkušnja vsake od pripovedovalk, predvsem doživljanje dogodkov, ki jih skorajda ne razumejo, zdi se celo, da so kot posameznice žrtve mestoma že kar absurdnega teka zgodovinskega in političnega kolesja. Dora je priča spopadom, požigu hiše, izve za očetovo smrt, zaznava strah pred novo družbeno ureditvijo. Roman ob njeni podobi zastavlja vprašanje smiselnosti ljubezni v novih, nerazumljivih časih ... Dvome in preizkušnje izražajo prvoosebne pripovedovalke: od razmišljujoče Dore do otroško naivne, a zato tem bolj pretresljive Pine, ki že kot otrok doživlja strah, revščino in očetovo bolezen. Bomo med analizo romana opazovali perspektive pripovedovalk? Se bomo osredotočili na poetičen in mestoma humoren slog? Na jezik, ki je poln narečnih besed? Nenazadnje nam pri razumevanju jezika pomaga *Slovarček neznanih in narečnih besed* ... Bomo ob prebiranju »spremne črtice« dr. Mitje Velikonja razmišljali, kako pisateljica prikazuje svet ženskih junakinj in njihova občutja ter kaj pomeni, da »je resnica vedno vsebovana v delčku, v pozabljenem okrušku« (str. 379)?

Kako bomo *Gorico* povezali z Mlakarjevimi šansoni, ki jih lahko obravnavamo nadvse resno in poglobljeno kot prav posebno vrsto poezije? Bomo iskali vzporednice in razlike z romanom v tematiki ljubezni in minljivosti, v družbeni kritičnosti, v jeziku in slogu?

- **Prvi, drugi in tretji letnik – srednje poklicno izobraževanje: Miha Mazzini: Zvezde vabijo, Tone Pavček: Majnice.**

Zagotovo razprava o mladinskem romanu *Zvezde vabijo*, nagrajenem z nagrado *modra ptica*, ne more mimo razmisleka o resničnostnih šovih, klepetalnicah in spletnih omrežjih, kamor se zapletajo tako književne osebe romana kot sodobni mladostnik, pa naj se teh šovov vseh oblik in vrst udeležuje ali jih le spremlja. Gre za pripoved, ki se ukvarja z izmuzljivim razmerjem med resničnim in navideznim, virtualnim svetom, kar posredno zastavlja vprašanje posameznikove identitete. Sem kot jaz resnični jaz v stvarnem ali virtualnem svetu? Kako pisatelj prikazuje to dvojnost sodobnega sveta? Je v njegovem slogu morda zaznati sledi ironije? Bomo med sledenjem zgodbi razmišljali o želji mladostnikov, da hipoma dosežejo slavo, uspeh? Se bomo spraševali o prikazih medvrstniškega nasilja, o problemih v družini in o možnostih za reševanje vsega tega, kar spremlja odraščanje v sodobnem zaslonskem času? Tovrstna

vprašanja zastavlja Gaja Kos v svoji odlični recenziji:¹ »Pa še najbolj aktualno vprašanje – v čem se virtualni prijatelji razlikujejo od prijateljev iz mesa in krvi? (...) Kaj je torej roman *Zvezde vabijo* – problemski, ljubezenski ali roman o prijateljstvu?«

Vprašanje žanrske opredelitve romana nas samo po sebi pripelje do povezave s Pavčkovno mladinsko poezijo, v kateri najdemo tematizacijo prijateljstva, ljubezni in problemov odraščanja. Pavček namreč z *Majnicami* ni napisal priročnika za srečno zaljubljenost, ampak vse kaj drugega. Kako se torej v njih izražajo različne podobe najstniške ljubezni? Kakšen je pomen pristnega pogovora med ljudmi, tudi pomen medgeneracijskega dialoga? Kako pesnik dosega ta dialog že s samo izbiro lirskega subjekta? Ali mu uspe, da se tako s temo kot s posebnim jezikom približa sodobnemu mlademu bralcu? Bi imelo smisel ugibati, katero od njegovih pesmi bi si kot najljubšo izbrali Ana in Kaja ter katero kdo od drugih književnih oseb?

- **Tretji in četrti letnik – gimnazijski program in srednji strokovni program: Katarina Marinčič: *Prikrita harmonija*, Gabriel Garcia Marquez: *Ljubezen v času kolere*.**

Kako razumeti naslov romana Katarine Marinčič *Prikrita harmonija*? Gre za roman o življenju dveh družin, Lipnikove in Nagličeve, ki harmonično potujeta skozi čas in prostor – ali za kaj drugega? Je morda naslov ironičen? Kako bi žanrsko označili delo Katarine Marinčič? Je to družinski, meščanski, zgodovinski roman? Zdi se, da je med branjem smiselno razmišljati ne le o navadah, odnosih in vrednotah, ki zaznamujejo meščansko in kmečko življenje, ampak tudi o dogajalnem prostoru, v katerega pisateljica postavlja svojo pripoved. Slednja je razpeta med Dunajem, Trstom, Ljubljano in Dolenjsko. Kako pisateljica gradi svoje »portrete« srednjeevropskega prostora in meščanov v njem? Kaj pomeni, da gre za proustovsko pisavo? Koliko je v njej dogajanja, dialošnosti? Koliko refleksivnosti in notranjega doživljanja književnih oseb? Kakšen je avtorčin besedni slog in zakaj je prav tak? Kako dojemamo zaključek romana in poved »Popolna ljubezen: saj ni treba, da kam vodi!«? Brez dvoma je za razumevanje njegovega sporočila ključna ljubezen. Je to torej povezava do romana *Ljubezen v času kolere*, ki se začne s povedjo: »Bilo je neizogibno: vonj grenkih mandeljnov ga je zmeraj spominjal na usodo zatiranih ljubezni.« Tudi Marquezov roman je postavljen v poseben prostor in čas – ne dogaja se v bližnji okolici Slovenije v času okrog prve svetovne vojne, ampak v obmorskem mestu blizu Río Negra, v katerem divja kolera. Skupen jima je morda dogajalni čas, vzporednice in razlike pa je mogoče iskati v tehniki pripovedi. V katerem romanu so, če sploh so, pomembnejši retrospektivni deli? Ali bi oznako književne osebe (»človek – senca«) iz Marquezovega romana lahko pripisali kateremu od junakov *Prikrite harmonije*? Simbolika česa je v romanu *Ljubezen v času kolere* rumena barva? Res le kolere?

Verjamem, da bo večini mentoric in mentorjev izbira besedil všeč, čeprav se morda kdo z njo ne bo (v celoti) strinjal. Komisija vsako leto po najboljših močeh poskuša izbrati besedila na podlagi načela raznovrstnosti tem tekmovanja in z njimi povezanih besedil.

¹ Vir: <https://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/trampolin/miha-mazzini-zvezde-vabijo/>.

Zahtevnost je temeljni predpogoj uspešnosti tekmovanja, zato so izbrana besedila namenjena bralno zmožnejšim tekmovalkam in tekmovalcem, še posebej od 4. razreda naprej, ko ta skupina učenk in učencev ter dijakinj in dijakov – nadarjeni ali zmožnejši – ni deležna (dovolj/tolikšne) pozornosti. *Cankarjevo tekmovanje* že od svojega začetka zagovarja in skuša zagotavljati predvsem kakovost odzivov na prebrano in ne množičnosti.

MENTOR BRANJA: ZGLED IN AVTORITETA

Zagotovo je treba ponoviti temeljno vodilo: *Cankarjevo tekmovanje* je bilo, je in bo oblika spodbujanja in razvijanja **branja zahtevnih besedil**; besedil, ki jih ne berejo kar vsi učenci/dijaki v razredu in ne le za spontani bralni užitek, ampak zato, da bi **dokazali višje razvite zmožnosti branja in pisanja**.

Predvsem v tekmovalnih skupinah od vključno šestega razreda naprej je tudi letos bistveno to, da bodo tekmovalci postopoma in vodeno razvijali zmožnost kritičnega branja književnosti. Poleg temeljitega poznavanja vsebinskih in slogovnih prvin izbranih besedil se bodo soočili s snovnim ozadjem pripovedi, s poznavanjem povezave med celotnim avtorjevim delom in izbrano knjigo, s spoznavanjem značilnosti izbrane književne vrste, a vse to po jasnih in temeljitih bralnih korakih, kot so predstavljeni v nadaljevanju.

1. **Podrobno branje** leposlovnega besedila (npr. s sprotnim zapisovanjem v dnevnik branja ali z uporabo drugih bralnih in učnih strategij) – poudariti velja metodo tesnega branja od vrstice do vrstice,² še posebej, če v besedilu zasledimo nenavadne, npr. starinske, narečne besede ali zahtevne tvorjenke.
2. **Povezovanje** leposlovnega besedila in sobesedila z znanjem **literarne teorije in zgodovine**.
3. **Ponovno podrobno branje** književnega dela in **razmislek** o tem, kaj v besedilu je sodobno, kaj povezano z zgodovino, kaj aktualno, kaj po mnenju bralca zastarelo (in zakaj), kako besedilo presega okvire časa, v katerem je nastalo, kako ga je torej mogoče aktualizirati ipd. Vse navedeno seveda v pogovoru z mentorico ali mentorjem branja in drugimi sobralci.

² Krakar Vogel, B. (2014). Bralna pismenost med teoretičnimi načeli in poučevalno prakso. *Slovenščina v šoli XVII* (3–4). 25–35.

Postopno razvijanje kritičnega branja se bo izogibalo nekaterim potezam prvotnega, spontanega, včasih naivnega (a upajmo, da ne zlonamernega) odzivanja na besedilo. Mentorji in tekmovalci ter vsi drugi, ki bodo skupaj z njimi razmišljali o besedilu (npr. starši), se bodo zato zagotovo **izogibali**:

- komentiranju **neprebranih** besedil ali njihovemu zavračanju na podlagi vnaprejšnjih (nedokazanih) predpostavk o prezahtevnosti, dolgotrajnosti ali še drugačni **navidezni recepcijski neustreznosti** besedil – tekmovanje, tako kot katero koli šolsko branje oz. bralni dogodek, nikoli ne moreta in ne smeta izhajati »le« iz književnih interesov mladih, še več: izziv in naloga mentorja branja sta, da jim pokaže, v čem so navidezno tuja besedila v današnjem času zanimiva za branje in razpravo o prebranem;
- vrednotenju besedil na podlagi posameznih delčkov (npr. naslova ali nekaterih prizorov v besedilu) brez navezave vsega tega na celovito sporočilo besedila – to je namreč neustrezna metoda **iztrganega navajanja podrobnosti**, kar je prej dokaz pomanjkljive bralne zmožnosti kot izraz »skrb za varnost bralcev«;
- vztrajanju pri lastnem razumevanju (tudi brez utemeljitve) in neupoštevanju mnenja sogovornikov, **rušenju pogovora o prebranem** – mentor branja torej ne bo oblikoval avtoritarnih interpretacij, ki se jih je treba le naučiti, ampak bo spodbujal mlade sogovornike, da pod njegovim vodstvom razvijejo čim bolj poglobljeno razumevanje besedila;
- ali celo nepriznavanju **pravice** avtorja (in seveda bralcev), da zgodovinsko ali sodobno snov, posameznika, medsebojne odnose **vidijo in prikazujejo po svoje** – bolj ali manj razumljivo, prepričljivo, provokativno ...

NAVODILA ZA PISANJE PISNE NALOGE NA KNJIŽEVNO TEMO

Kot vsako leto bodo letošnja navodila za pisanje pisne naloge na književno temo (npr. razlagalnega spisa ali kake druge vrste besedila, s katerim bodo tekmovalci dokazovali svoje razumevanje in vrednotenje književnega besedila) **OKVIRNA**. To pomeni, da ne bodo zajela vsega, kar se od tekmovalca pričakuje, ko na tekmovanju oblikuje razlagalni spis.

Učence oz. dijake je treba zato opozoriti, da v svoj spis **smiselno vključujejo književno znanje** (zvrstno-vrstne oznake, podatke o avtorjih, medbesedilne primerjave, ustrezno citiranje, misli iz spremnih zapisov ipd.), saj vse to **soustvarja** bolj poglobljen odziv na naslov pisne naloge (*to velja predvsem za tekmovalce od 6. do 9. razreda in za srednjo šolo*). Ker navodila za pisanje besedila niso »niz vprašanj«, na katera je treba odgovoriti, ampak opredeljujejo temo, o kateri naj bi tekmovalci pisali **samostojno, inovativno in prepričljivo**, je pomembno, da ne glede na okvirna navodila pri pisanju uporabijo znanje, ki je za temo spisa relevantno. To velja tudi za pripravo na tekmovanje: usvajanje književnega znanja je smiselno, če prispeva k razumevanju besedil in ustrezni rabi literarnovednih pojmov med razpravo o prebranem – tekmovalci naj se podatkov, ki za

razlago besedil niso ključni, ne učijo. Dodatna strokovna literatura naj bo smiselna, obvladljiva, predvsem pa ne preobsežna.

Opozarjamo, da kriterij B (*uporaba književnega znanja – do 10 točk*) prinese tekmovalcu 20 % točk, zato naj mentorji **tekmovalce opozarjajo na smiselno uporabo književnega znanja** (poznavanje avtorjev in del, raba virov in literarnovednih pojmov) že med samo pripravo na tekmovanje, prav tako naj vse to upoštevajo pri pisanju svojega besedila.

Cankarjevo tekmovanje ni samo subjektivni ali poustvarjalni odziv na književnost, zahteva kritično branje in tvorjenje razlagalnega besedila, ki vključuje uporabo književnega znanja. Način, kako tekmovalec znanje smiselno preplete z razumevanjem in osebnim odzivom, ločuje najboljše spise od tistih, ki so le lepljenka naučenega. Opozoriti velja še na to, da v višjih razredih srednjih šol biografski oz. faktografski podatki praviloma niso vključeni v problemsko obravnavo, saj so esejske zahteve oblikovane tako, da za kompleksno pisanje o zahtevani tematiki običajno niso relevantni.

Bistveno je, da mentorji z učenci oz. dijaki razmišljajo o aktualnosti književnih sporočil, tj. o tem, kako jih sodobni mladi bralec doživlja, razume in vrednoti. Ob tem je treba poudariti, da naj mladi bralci poskušajo med pripravo **preseči** zgolj izražanje subjektivnih vtisov o prebranem, naj se (na)učijo svoje doživljanje primerno **opisovati**, ga **utemeljevati**, **primerjati** z avtorjevim pogledom na stvarnost oz. književnost in njene osrednje teme. Glede na stopnjo tekmovanja in svoje recepcijske zmožnosti naj v vse to vključujejo tudi prej omenjeni kontekst kritičnega branja. Ob vključevanju književnega znanja in aktualizaciji besedila je temeljni namen pisnih nalog (na vseh stopnjah) spodbujanje subjektivnega in argumentiranega **vrednotenja** književnih besedil. Dijaki naj v njem izrazijo svoje lastno razumevanje ter tehtno in prepričljivo interpretacijo besedil.

Učenci in dijaki naj se učijo ustrezno **odzivati na nalogo**, ki jo zastavljajo okvirna navodila za pisanje razlagalnega spisa oz. eseja:

- naslov, morebitne navedke in navodila naj temeljito preberejo in razmislijo o »problemu«, ki se izraža v temi, o kateri bodo pisali;
- besedila naj ne oblikujejo kot »odgovarjanje na vprašanja« – vanj naj, kot je bilo že povedano, vključijo čim več navezav in spoznanj, ki so jih pridobili med pripravo na tekmovanje.

Navodila za pisanje besedila so **povzemalna**: opredeljujejo, o čem vse naj tekmovalec piše, praviloma pa ne vključujejo »samoumevnih nalog« (npr. *Predstavi podatke o avtorju, oznako dela in zanimivosti, pomembne za tvojo razlago, pazi na pravilnost in urejenost svojega besedila.*), saj naj bi to učenci in dijaki vedeli že zaradi **priprave** na tekmovanje. Če torej česa (npr. usmeritve k posebnostim jezika, vprašanja o biografskih podatkih, ki so pomembni za razumevanje dela) v navodilih za pisanje ni, to ne pomeni, da o tem tekmovalec ne sme pisati ali da tega ni mogoče upoštevati pri točkovanju – še posebej, če je vključevanje takšnih prvin **smiselno** glede na temo (naslov oz. navodila za sestavo) razlagalnega oz. razpravljalnega besedila. V višjih razredih srednjih šol se biografski oz. drugi podatki praviloma ne vključujejo v problemsko obravnavo besedil, saj so esejske zahteve oblikovane tako, da za razpravljalno oz. kritično pisanje o zahtevani tematiki običajno niso relevantni; ustrezna zasnova razpravljalnega eseja je, da dijaki znajo razpravo o književnem problemu umestiti v literarnovedni in družbeni kontekst.

V vseh tekmovalnih skupinah lahko tekmovalci pričakujejo **raznovrstne bralne naloge**. Nekaj možnosti:

- **povzemanje, razlaga in osebno vrednotenje izhodiščnih besedil** (npr. na podlagi teme in konteksta);
- **analiza besedilnih podrobnosti** (zgodba, osebe, jezik, zgradba besedila, npr. razlaga odlomka/odlomkov, krajših besedil);
- razlagalni spis oz. esej na podlagi **ključnih besed**;
- interpretacija **neznane besedila** in povezava z razpisanimi književnimi deli.

MERILA ZA VREDNOTENJE

Vse tekmovalce je treba **seznaniti z merili za vrednotenje**:

- **1. razred osnovne šole:**
 - razumevanje: do **10 točk**,
 - osebni odziv in njegova prepričljivost: do **5 točk**,
 - zgradba besedila in jezikovna pravilnost – obseg in zapis: do **5 točk**;
- **od 2. do 5. razreda osnovne šole:**
 - razumevanje: do **10 točk**,
 - osebni odziv in njegova prepričljivost: do **5 točk**,
 - zgradba besedila, jezikovna pravilnost in čitljivost: do **5 točk**;
- **od 6. do 9. razreda osnovne šole ter v srednji šoli:**
 - razumevanje: do **20 točk**,
 - uporaba književnega znanja: do **10 točk**,
 - prepričljivost osebnega odziva: do **10 točk**,
 - zgradba besedila, jezikovna pravilnost in čitljivost: do **10 točk**.

Ocenjevanje besedil bo potekalo po istih kriterijih kot v prejšnjih letih, a jih bo komisija prilagodila konkretni nalogi na šolski, regijski in državni stopnji. **Predvsem na regijski stopnji bodo kriteriji dovolj podrobni, da bo ocenjevanje čim objektivnejše.** Ob kriteriju, ki se navezuje na razumevanje besedila, bodo navedene **ključne besede**, ki naj bi jih tekmovalec vključil v spis in jih pojasnil – če tekmovalec vključi tudi kaj takšnega, česar med ključnimi besedami (oz. prvinami za vrednotenje) ni, je to možno upoštevati, če se navezuje na naslov in navodila za pisanje spisa.

Navodila za vrednotenje nikoli ne morejo biti tako podrobna, da bi spise lahko vrednotil »računalnik«. Temeljna značilnost katere koli zaokrožene pisne naloge na književno temo je namreč prepričljivost osebnega odziva, ki se navezuje na bralno zmožnost ocenjevalca spisa ter na primerjanje med spisi. Zato je ključno, da se ocenjevalci o kriterijih pogovorijo, poenotijo subjektivna ocenjevalna merila in se pri spisih, ki so ocenjeni različno, dogovorijo za skupno oceno.

Namen skupnih izhodišč je predvsem opozoriti na zasnovo tekmovanja in spodbuditi razmišljanje o bistvenih prvinah izbranih del. Seveda boste mentorji presodili, kako izhodišča povezati s prakso, tj. kako tekmovalcem ustrezno pojasniti **cilje** oz. potek **priprave** na tekmovanje ter način **pisanja razlagalnih besedil**.

Tudi letos bo komisija poleg teh izhodišč pripravila **podrobna priporočila za mentorje** in jih objavila na spletu.

PRIZNANJA ZA NAJBOLJŠE V PRVIH TREH RAZREDIH: DA ALI NE?

Vprašanje nagrajevanja najmlajših tekmovalcev ni ne preprosto ne črno-belo. Odločiti se je treba po tehtnem premisleku, pri tem pa izhajati iz naslednjega.

- Interesno tekmovanje v prvem triletju je **priprava na Cankarjevo tekmovanje**; glavni namen je motivacija otrok z bolj razvitimi jezikovnimi zmožnostmi za samostojno pisanje o prebranih knjigah.
- Mentorji na šoli samostojno presodijo, kateri prvo-, drugo- in tretješolci so zmožni zahtevnega branja in pisanja ter te povabijo na tekmovanje, z njimi berejo, se o prebranem pogovarjajo in jim dajejo zanimive bralne naloge. *Cankarjevo tekmovanje* ni bralna značka, zato ni smiselno, da se ga udeležijo vsi učenci. Zahteva dodatne priprave in veliko samostojnega dela.
- **Za dodaten trud pri pripravi ena tretjina najboljših prejme priznanje**. To, da vsi tekmovalci ne dobijo bronastih priznanj, šoli ne preprečuje, da sama ne nagradi še drugih (Vseh?), npr. na sklepni prireditvi ali z umestitvijo najboljših besedil v posebno izdajo šolskega časopisa, ki deluje bralnomotivacijsko tudi za prihodnje leto.

PROSTOR, ČAS, ČLOVEK, POGUM, SREČA(NJA)

Potovanje med vprašanji in smernicami se končuje. Čas je za temeljito večkratno branje, sestavljanje vprašanj na različnih zahtevnostnih stopnjah, za ure pogovorov, ki mentorju in njegovim mladim sogovornikom odstirajo nove pomenske plasti besedil. Za čas zbranosti branja in ognjevite razprave o besedilih, o njihovi privlačnosti ali o mestih, ki nas zmedejo, pretresejo, prestrašijo ...

Morda je letošnja tema *Cankarjevega tekmovanja* priložnost, da se ob igri z narečnimi besedami z zahodnega konca naše domovine najprej in predvsem vprašamo, kakšen je naš odnos do kulturne dediščine v najširšem pomenu besede, kako prepričljive so stare zgodbe o minulih ljubeznih in prijateljstvih, kateri čas – nekdanji ali sedanji – srečanja v prostoru in času doživljamo poglobljeno.

Razmišljanje zaključujem z verzi Iztoka Mlakarja:³

*Od takrat pasalo je že dosti liet,
uod takrat že stuokrat se uobrnu je sviet.
So šle va šul oštja dvie, tri države,
ma ni ugasnu uogenj te ljubiezni taprave.*

*Je umrla Štefana an je umrou Bertolin,
ma ostal je an liep an, ku bi se reklo, žlahten spomin.
Tudi soj cajt ljudje so zaljubljeni bli,
ma tuo ble so ljubiezni, ku zdej jih več ni.*

Vsem tekmovalkam in tekmovalcem ter mentoricam in mentorjem želim obilo izvrstnih bralnih izzivov in uspehov, ki jim jih bodo prinesli trenutki v nevidnih svetlih svetovih.

Prof. dr. Igor Saksida,
predsednik državne komisije

Ljubljana, julij 2024

³ Iztok Mlakar: *Štefana in Bertolin*. (Glej: <https://www.youtube.com/watch?v=MHYurDm-t94>.)